

ЖІНОЧИЙ СУЛТАНАТ В ІСТОРІЇ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Гусаківський Ярослав, студент 3 курсу

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Науковий керівник: к. і. н., доц. Маркевич О. В.

Налагодження тісних міждержавних стосунків України з іншими країнами світу важливо з практичної точки зору, особливо сьогодні, коли воєнні дії потребують максимальної міжнародної підтримки. Водночас, розбудовуючи тісні партнерські відносини, ми маємо враховувати і більше дізнаватися про історичні традиції в іноземних країнах, як відбувалося державне управління і відштовхуватись від цієї інформації, аби не образити жодну із сторін. Особливо це стосується країн Сходу, які мають відмінні від України традиції державного будівництва. Метою даної розвідки є висвітлення жіночого султанату в історії Османської імперії, зокрема впливу Кесем-султан в управлінні державою.

В сучасній історіографії поняття «жіночий султанат» трактується як «особливий» період в історії Османської імперії, в який посилювалася роль жінки у питаннях успадкування престолу та, відповідно, становило великий вплив на політику держави. Особливо яскраво це прослідковується за Кесем-султан, яка була наложницею Ахмеда I і матір'ю султанів Мурада IV та Ібрагіма I. Хронологічно рамками «жіночого султанату» охоплюють 1550-1656 рр. Сам термін був введений лише на початку XX ст. турецьким істориком Ахмедом Рефіком Алтинаєм. Цей період в історії Оттоманської Порти він вважав початком кінця Великої імперії [1, р.10].

Щодо самої постаті Кесем-султан, то доволі важко віднайти свідчення про її життя до попадання в гарем. Невідомий навіть рік народження, але припускають, що вона була одного віку як і Ахмед I, тобто 13-16 років [2, р. 347-359]. З самого початку правління султан намагався позбавитися від жіночого впливу, але судячи зі спогадів посла Крістофора Вальєра, що належать до 1616 року: «... ще не будучи Валіде Султан, вона вже мала величезний вплив на Ахмеда I, ні в чому не отримуючи від нього відмови» [3, р. 247]. Падишах радився з нею у всіх ключових питаннях, але і вона проявляла стриманість і велику мудрість у діях. Головне її завдання було виховання дітей, звідти вона і черпала сили і вплив за традицією.

Правління Ахмеда I ознаменувалось ще й тим, що стало першим відходом від традиції братовбивства – так званий «Закон Фатіха». Цьому посприяла Кесем-султан, яка намагалася захистити своїх численних дітей від смерті, так як старший і другий син Ахмеда I були від інших наложниць. До кінця не розв'язаним було питання з навіженим братом Мустафою, який вижив завдяки султанші. Передчасна смерть Ахмеда I змусила діяти більш рішуче і «підштовхнула» Кесем-султан до

підтримки сходження на престол Мустафи I. Можемо з великим ступенем вірогідності стверджувати, що мотивом прийняття цього рішення були старх за життя синів, якщо на правління зійде старший зведений брат Осман II.

Правління Мустафи I закінчилося швидко, його наступником став сімнадцятирічний Осман II, старший син Ахмеда I та його померлої матері Махфіруз Хатун. 1621 р. новий султан стратив шехзаде Мехмеда, який не був кровним сином Кесем-султан, що змусило діяти більш рішуче. 1622 р. за її впливу відбувся переворот, на трон був ненадовго повернутий Мустафа. Але вже 1623 р. падишахом став Мурад IV, а Кесем-султан – регентом. Питання престолонаслідування не були вирішені остаточно, усі його брати були ув'язнені в Кафесі.

Регенство Кесем-султан ознаменувалося гучними подіями. Вона фактично керувала імперією, відповідала за призначення державних діячів і наглядала за адміністрацією, що дозволяло їй налагоджувати зв'язки. Відбулися територіальні зміни – держава втратила Багдад та Єреван, не вщухали постання. Зростаючи у тих політичних обставинах, Мурад IV все більше жадав повноцінної влади. 1632 року під час повстання в Константинополі, коли яничари вбили великого візира Ахмеда-пашу, Мурад IV, побоюючись, що його спіткає така ж доля, як і його старшого зведеного брата Османа II, вирішив усунути матір від управління, наказав розірвати зв'язки з підкупленими державними діячами. Це призвело до завершення дев'ятирічного терміну перебування Кесем-султан на посаді регента. Але повністю відсторонити від втручання державними справами Кесем-султан не вдавалося, вона зберігала вплив на державу.

Кесем-султан намагалася зберегти життя сином, але під час правління Мурада IV було вбито Баязида, Сулеймана, Касима та Мустафу. З останніх синів Кесем-султан, що вижили, був психічно хворий Ібрагім I. Своїм життям завдячує заступництву матері, яка стверджувала, що він був «надто божевільним, щоб бути загрозою». З приходом на престол Ібрагіма I Кесем-султан знову стала політично активною як його головний радник. З часом фаворитки Ібрагіма I почали інтригувати проти його матері і домоглися її ізоляції.

Політико-економічна ситуація в імперії була складною. Масовим явищем стало хабарництво. Жахливі наслідки мало запровадження відкупної системи збирання податків (ільтізама), котра остаточно засвідчила сумний для виробників факт: держава «умила руки» і нести відповідальність за життєвий рівень підданих надалі не збирається. В результаті навіть Єгипет, житниця імперії, почав швидко бідніти. Кількість орних зрошуваних земель у цій процвітаючій в минулому провінції зменшилася на 10%. Селяни почали масово кидати землі. Тімарна система розвалилася, а корпус яничарів поповнювали тепер не

юнаки через девширме, а діти яничарів. Традиційні порядки вичерпали свій ресурс, але турки вперто не бажали з цим миритися і шукали виходу в застосуванні засобів, які приносили успіх у минулому (здірство, війна, грабунок, залякування, диктат, владний деспотизм, бюрократична централізація). В політичних і економічних прорахунках звинуватили султана Ібрагіма I, якого за погане управління державою, «байдужість до корупції», «бездіяльність перед лицем ворога», «незаконний вплив гарему» задушили з намови шейх уль-іслама [4, с. 487].

Після від'їзду Кесем-султан Ібрагім I приймав необдумані рішення: невдалі війни та венеціанська блокада Дарданелл, яка поставила османську столицю на межу голоду. Все це викликало невдоволення, імперія шукала фінансів, піднімаючи податки. Знову відбувались яничарські повстання. Так, 1648 р. під час чергового повстання Ібрагім I шукав підтримки і звернувся за допомогою до Кесем-султа. Це не надовго втримало його на престолі. Того ж року він був ув'язнений у палаці Топкапи I вбитий. Наступником Ібрагіма I став султан Мехмед IV Мисливець, а при ньому на початку правління фактично керувала сильна і могутня бабуся Кесем-султан. Така конкуренція не влаштовувала матір султана – Турхан Султан. Результат їхнього протистояння – 1651 році, Кесем була вбита у покоях вірними слугами Турхан. Однак участь останньої так і не була доведеною. Після смерті Кесем ситуація з централізацією погіршилася. Як зазначає Мустафін: «Чимдалі самостійніше почувалися й султанські намісники у провінціях. У Єгипті знову хазяйнували мамлюцькі беї, самоврядні князівства утворилися і в Лівані. Піднімали голову й підкорені народи Європи» [5, с. 268-269].

Незважаючи на нечисленність відомостей про Кесем-султан та життя гарему, ми можемо відстежити значний вплив жінок на управління державою на конкретному прикладі. Жіночий султанат досяг свого піку під час правління Кесем-султан, яка стала регентом за правління Мурада IV та Ібрагіма I, а також онука Мехмеда IV. Поза всяким сумнівом, життя наймогутнішої султанші було сповнено смутами, таємницями та інтригами, проте багато в чому завдяки її далекоглядній політиці в державі відбулися серйозні зміни, а також здобувалися важливі стратегічні перемоги на міжнародній арені.

ДЖЕРЕЛА

1. Ahmet Refik Altınay. *Kadinlar Saltanati*. Istanbul: Tarih Vakfi, 2005. 400 p.
2. Tezcan B. *The Debut of Kösem Sultan's Political Career*: *Turcica*. 2008. Т. 40. Р. 347-359.
3. Leslie P. Peirce. *The Imperial Harem. Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*. Oxford University Press, 1993. 374 p.
4. Рубель В. А. *Історія Середньовічного Сходу: Тематична хрестоматія: Навч. посіб. Вид. 3-тє, доп. і перероб.* Київ: Либідь, 2011. 792 с.
5. Мустафін О. *Справжня історія раннього нового часу*. Харків: Фоліо, 2014. 416 с.